
DĖMENĮ *BENDR-* TURINTYS ASMENŲ PAVADINIMAI IR JŲ DARYBOS YPATUMAI ADMINISTRACINĖJE KALBOJE

Laima Pečkuvienė

Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto
Filosofijos ir humanistikos institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Tel. +370 5 2 71 4617
El. paštas: laima.peckuviene@gmail.com

Įteikta 2014 m. kovo 21 d., parengta spausdinti 2015 m. sausio 28 d.

doi:10.13165/SMS-14-6-3-12

Anotacija. Straipsnyje analizuojami Lietuvos Respublikos teisės kodeksuose ir kodeksų komentaruose vartojami su dėmeniu *bendr-* sudaryti asmenų pavadinimai. Šių tekstų analizė leidžia daryti išvadą, kad tokį dėmenį turintys administracinės kalbos terminai yra sudaryti skirtingai ir ne visais atvejais jų daryba atitinka bendrinės kalbos žodžių darybos reikalavimus. Pavyzdžiui, terminai *bendraturtis* ir *bendraskolis* sudaryti taisyklingai, o *bendrasavininkis* ir *bendravykdytojas* turi bendrinės kalbos dūriniams nebūdingus antruosius dėmenis.

Darant sudurtinius asmenų pavadinimus, reikia laikytis bendrinės kalbos dūrinių darybos tradicijos, kuri rodo, kad sudurtinius žodžius lietuvių kalboje kur kas labiau įprasta daryti iš paprastųjų žodžių nei iš vedinių ar dūrinių. Net ir tais atvejais, kai pamatiniai dėmenys turi priesagas, daugeliu atvejų jų nelieka pasidarytame dūrinyje.

Taip pat svarbu, kad tam tikros srities kalboje vartojami dūriniai turėtų bendrinės kalbos dūriniams būdingas reikšmes. Daryba ir reikšmė yra glaudžiai tarpusavyje susiję dalykai, todėl vienu ar kitu darybos būdu sudarytas terminas turi būti verti-

namas remiantis šiais kriterijais. Apeiti kodifikuotas kalbos normas galima tada, kai naudojantis esamais kalbos ištekliais nepavyksta sudaryti specialybės kalbai reikalingo termino.

Vertinant administracinius terminus bendrinės kalbos normos aspektu būtina skirti, kada jų darybos nukrypimai nuo bendrinės kalbos normų yra neišvengiama būtinybė, reikalinga vartojimo srities poreikiams patenkinti, o kada taisyklingos kalbos reikalavimų nesilaikymas yra elementari klaida. Tai reikalinga norint neįsileisti į administracinę kalbą nenorminės darybos žodžių.

Reikšminiai žodžiai: bendrinė kalba, administracinė kalba, vediniai, dūriniai (sudurtiniai žodžiai), žodžių dėmenys.

Įvadas

Lietuvių bendrinės kalbos kūrimo ir norminimo istorija rodo, kad terminų taisyklingumo klausimai visais laikais buvo kalbininkų dėmesio centre. Lietuvių kalbininkų indėlių kuriant įvairių sričių terminus aptaria Stasys Keinys knygoje „Lietuvių terminologijos raida“¹. Analizuodamas lietuvių terminijos raidos dalykus ir rašydamas apie kalbos norminimo darbą dirbusius mokslo žmones, knygos autorius iškelia ypatingą Jono Jablonskio vaidmenį: „Iki Jablonskio dažnas lietuviškai rašęs veikėjas nebuvo kaip reikiant supratęs lietuvių gramatinės sandaros ir suvokęs jos žodžių darybos polinkius. Tad daugybė naujų žodžių buvo pamorfemiu išversti iš kitų kalbų“². Lietuvių literatūrinės kalbos kūrėjas Jonas Jablonskis į terminų kūrimą žiūrėjo kitaip. Pagrindiniu terminų kūrimo šaltiniu jis laikė liaudies kalbą. 1913 m. „Lietuvių Tautai“ parašytoje studijoje apie Kazimiero Jauniaus gramatiką Jonas Jablonskis rašė: „<...> ir terminai, naujai daromi, turi būti dirbami taip, kaip yra žmonių dirbami paprastieji kalbos žodžiai“³. Tai reiškia, kad darant terminus turi būti laikomasi darybos tradicijos, kuri eina iš savosios kalbos, o ne iš svetimų kalbų perimama.

Aldonas Pupkis monografijoje „Kalbos kultūros studijos“ kalbėdamas apie terminų atsiradimo būdus, kurių mes turime tris – savų žodžių terminizavimas, naujadarų kūrimas ir skolinimasis iš kitų kalbų – taip pat pabrėžia, kad norint išvengti terminų darybos nenusekimo „<...> būtina jausti mūsų žodžių darybos polinkius ir suvokti, kur tų polinkių nepaisoma ir nusižengiama elementariems taisyklingumo reikalavimams“⁴.

Kazimieras Gaivenis knygoje „Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys“⁵ aptaria svarbiausias terminų ypatybes ir terminams keliamus reikalavi-

1 Keinys, S. *Lietuvių terminologijos raida*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2012.

2 *Ibid.*, p. 46.

3 Jablonskio Raštai. T. 3. Kaunas, 1934, p. 37 in Keinys, S. *Lietuvių terminologijos raida*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2012, p. 46.

4 Pupkis, A. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005, p. 262.

5 Gaivenis, K. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.

mus. Vienu svarbiausių terminų kalbinių reikalavimų yra laikomas terminų taisyklingumas – t. y. „<...> sutikimas su kirčiavimo, rašybos, gramatikos, žodžių darybos, gramatinimo ir vartojimo taisyklėmis“⁶. Terminas turi atitikti visus taisyklingai kalbai keliamus reikalavimus. Pateikdamas terminų nesutikimo su kalbos normomis atvejų, kurie atsiranda dėl netaisyklingo kirčiavimo (vietoj *remòntas* sukirčiuojama *rémontas*), netaisyklingos darybos (sutrauktinis daiktavardis *vyrinžinierius* vartojamas vietoj junginio *vyresnysis (vyriausiasis) inžinierius*), netaisyklingos rašybos (*gydytojas-chirurgas* vietoj *gydytojas chirurgas*) netaisyklingo gramatinimo (vietoj formos *ekslibris* geriau vartoti *ekslibrisas*), Kazimieras Gaivenis atkreipia dėmesį, kad pasakymas „netaisyklingas terminas“ terminų tvarkybos praktikoje dažniausiai vartojamas kalbant apie netipiškos darybos terminus⁷.

Taigi netaisyklingu terminu laikomas toks terminas, kurio daryba nėra būdinga kalbos žodžių darybai. Knygoje nurodomos dažniausios netaisyklingos darybos terminų atsiradimo priežastys. Jos yra tokios: „netikslus priešdėlio, priesagos, galūnės, sando ar pamatinio žodžio pasirinkimas, nulemtas kitų kalbų žodžių struktūros kopijavimo. <...> netikslus darybos tipo ar kategorijos pasirinkimas, nulemtas pseudoanalogijos principo taikymo“⁸.

Kadangi specialybės kalbos pagrindą sudaro atitinkamos srities terminai, tai terminų taisyklingumas laikytinas vienu svarbiausių specialybės kalbos taisyklingumo rodiklių.

Specialybės terminų darybai keliami taisyklingos bendrinės kalbos žodžių darybos reikalavimai ir bet kuriuo darybos būdu sudaryti specialybės kalboje vartojami terminai (kaip ir kiti specialybės kalbos žodžiai) turi būti vertinami pagal jų sutikimą su bendrinės kalbos žodžių daryba. Administracinių tekstų analizė leidžia daryti išvadą, kad terminų sudarymo klausimai yra aktualūs administracinei kalbai.

Taisyklingumo reikalavimai vienodai svarbūs ir vienažodžiams terminams, ir sudėtinių terminų dėmenims. Dalis sudėtinių administracinių terminų yra sudaryta su priesagos *-inis*, *-ė* vediniais. Tokie vediniai vartojami rūšiniam požymiui reikšti, pavyzdžiui: *įstatyminiai* (: *įstatymas*) *įpėdiniai*, *įstatyminiai atstovai*. Tačiau šių terminų dėmuo *įstatyminis* nesuderinamas su taisyklingos būdvardžių darybos reikalavimais, nes bendrinėje kalboje būdvardžiai su priesaga *-inis*, *-ė* nėra daromi iš veiksmažodinės kilmės daiktavardžių, kurie patys yra priesagų vediniai. Dėl šios priežasties iš veiksmažodžio padarytas daiktavardis *įstatymas* negali būti pasirenkamas pamatiniu būdvardžio žodžiu. Su tokiais būdvardžiais sudarytų terminų administracinė kalba turėtų atsisakyti. Ypač nedera kartu vartoti netaisyklingai ir taisyklingai sudarytų terminų: *įstatyminiai įpėdiniai* ir *įpėdiniai pagal įstatymą*, *įstatyminiai atstovai* ir *atstovai pagal įstatymą* (plg. *atstovai pagal pavedimą*)⁹.

6 Gaivenis, K., *supra* note 5, p.36.

7 *Ibid.*, p. 37.

8 *Ibid.*

9 Palyginkime: <...> *jų interesams turi teisę atstovauti jų įstatyminiai atstova (tėvai, įtėviai, globotojai, rūpintojai)* (Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso

Visais įmanomais atvejais specialybės kalba turi laikytis bendrinei kalbai priimtinos žodžių darybos. Tik tais atvejais, kai tenkindama specifinius vartojimo srities poreikius ji negali išsiversti naudodamasi tradiciniais darybos būdais, ieškoma kitokios raiškos. Bendrinė kalba turi pripažinti, kad be tam tikrų kompromisų specialybės kalbos terminų daryba neįmanoma, tačiau būtina siekti, kad nenorminės raiškos atvejų nesirastų ten, kur kalbos galimybės leidžia jų išvengti. Išimtys neturi tapti norma¹⁰.

Vienu ar kitu darybos būdu sudaryti žodžiai bendrinėje kalboje turi tam tikras reikšmes. Tas reikšmes turi perimti ir specialybės kalboje vartojami analogišku darybos būdu sudaryti žodžiai. Tačiau kai kuriais atvejais vienos ar kitos srities kalboje gali atsirasti žodžių, turinčių ir kitokias reikšmes, nei įprastai tokie žodžiai turi bendrinėje kalboje. Administracinė kalba yra suteikusi naujas reikšmes priesagų *-ėjas*, *-a* ir *-tojas*, *-a* vediniams. Čia tokiais vediniais pavadinami ne tik asmenys, bet ir įstaigos ir įmonės (įmonė gali būti *siuntos gavėja*, *elektros gamintoja*), o bendrinėje kalboje šių priesagų vediniais yra žymimi asmenys pagal atsitiktinai atliekamą ar nuolatinį veiksmą, pvz.: *gavėjas*, *-a*, *teisėjas*, *-a*, *pataikautojas*, *-a*, *gydytojas*, *-a*¹¹.

Administracinėje kalboje asmenims pavadinti vartojami su dėmeniu *bendr-* sudaryti sudurtiniai žodžiai (dūriniai) *bendraieškis*, *bendraieškovis*, *bendraatsakovis*, *bendravikdytojas*, *bendraautoris*, *bendrakaltis*, *bendraturtis*, *bendrasavininkis*. Pavyzdžiui: *Taikos sutarčiai sudaryti, atsisakyti ieškinio ar ieškinį pripažinti būtinas visų bendrininkų (bendraieškių arba bendraatsakovių) sutikimas <...>*¹²; *Pats vaikas, dėl kurio gyvenamosios vietos sprendžiama, šios kategorijos byloje nėra dalyvaujantis byloje asmuo, jis negali būti bendraieškovis, bendraatsakovis ar trečiasis asmuo*¹³. Tokie sudurtiniai terminai turi skirtingus antruosius dėmenis: vienais atvejais dūriniai yra išlaikę pamatinių žodžių priesagas, kitais atvejais dūriniai sudaryti be

274 str.); <...> teises ir įstatymų saugomus interesus gina teisme jų atstovai pagal įstatymą – atitinkamai jų tėvai, įtėviai, globėjai (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 38 str. 4 d.).

10 Bendrinei kalbai neįprastu būdu sudarytą būdvardį turi terminas *besąlyginis sandoris*. *Besąlyginis* yra mišrios darybos priešdėlinis priesaginis vedinys, padarytas iš prielinksninės konstrukcijos *be sąlygų*. Bendrinėje kalboje iš prielinksnio *be* konstrukcijų įprastiau daryti ne mišraus tipo priešdėlinius priesaginius vedinius, o priešdėlio *be-* ir galūnės *-is*, *-ė* vedinius, pavyzdžiui: *begarsis*, *-ė*, *belapis*, *-ė*, *beskonis*, *-ė*. Lietuvių kalboje yra tik keli priešdėlių *be-* ir priesagų *-inis*, *-ė* turintys būdvardžiai: *begalinis* (*begalinė tiesė*, *begalinė aibė*) ir *besąlyginis* (*besąlyginė kapituliacija*).

Mišraus tipo priešdėliniai priesaginiai vediniai bendrinėje kalboje sudaromi iš kitokių prielinksninių konstrukcijų: *įcentrinė* (: *į centrą*) *jėga*, *povandeninis* (: *po vandeniui*) *laivas*, *tarpmiestinis* (: *tarp miestų*) *traukinys* ir t. t.

11 *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Ambrazas, V., et al. Ketvirtoji pataisyta laida. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, p. 104, p. 106.

12 *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas*. Vilnius: Registrų centras, 2012, 44 str.

13 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-02-24]. <<http://www.teisesgidas.lt/modules/paieska/lat.php?id=26320>>.

jų. Kartais ta pačia reikšme pavartojami keli terminai, pavyzdžiui, *bendraieškis* ir *bendraieškovis*, *bendraturtis* ir *bendrasavininkis*. Terminų variantai nėra pageidaujamas dalykas jokios srities kalboje.

Administracinių tekstų analizė leidžia daryti išvadą, kad terminų sudarymo ir vartojimo klausimai yra aktualūs administracinei kalbai, todėl ir buvo atliktas šis tyrimas.

Šio tyrimo tikslas – įvertinti dabartinėje administracinėje kalboje vartojamus dėmenį *bendr-* turinčius sudurtinius asmenų pavadinimus bendrinės kalbos normos aspektu. Taip pat svarbu išsiaiškinti priežastis, dėl kurių administracinėje kalboje atsiranda skirtingai sudarytų tokį dėmenį turinčių terminų. Visa tai padėtų išvengti netinkamos darybos žodžių administraciniuose tekstuose, o tai yra svarbu siekiant šios srities kalbos taisyklingumo.

Tyrimo objektas – Lietuvos Respublikos teisės kodeksuose ir jų komentaruose vartojami su dėmeniu *bendr-* sudaryti asmenų pavadinimai.

Atliekant tyrimą taikyti aprašomasis ir analitinis metodai.

1. Sudurtinių daiktavardžių daryba ir dėmenį *bendr-* turintys administraciniai terminai

Sudurtinių daiktavardžių dėmuo *bendr-* atsiranda iš būdvardžio *bendras* ar būdvardinio prievieksmio *bendrai*. Apie asmenų pavadinimų, turinčių tokį dėmenį, taisyklingumą kalbos praktikai skirtuose darbuose rašoma jau ne vieną dešimtmetį. Tai rodo, kad tokių sudurtinių daiktavardžių (dūrinių) daryba nėra iki galo perprasta ir tai yra pagrindinė priežastis, dėl kurios administracinėje kalboje nepavyksta išvengti ydingai sudarytų žodžių ir tam tikrais atvejais nevertoti lygiagrečiai norminių ir norninių tokią pačią reikšmę turinčių dūrinių.

Norint atskirti tinkamos darybos dūrinius nuo sudarytų netinkamai reikia būti susipažinusiems su bendrinės lietuvių kalbos sudurtinių daiktavardžių darybos reikalavimais. Aptariant bendrinės kalbos žodžių darybos būdus „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ rašoma, kad mūsų kalboje sudurtinius žodžius kur kas labiau įprasta daryti iš paprastųjų žodžių negu iš vedinių ir dūrinių¹⁴. Vadinasi, priesaginius dėmenis turinčių dūrinių bendrinėje kalboje yra mažiau nei dūrinių, kurie sudaryti iš paprastųjų žodžių. Pavyzdžiui, iš dviejų daiktavardžių daromų dūrinių, „kurių bent vienas sandas atsiradęs iš priesaginio daiktavardžio, pasitaiko retokai, pvz.: *dirvonvietė*, *puskailiniai*, *šienvežis*“¹⁵. Priesagas turi dūrinio *dirvonvietė* (: *dirvonas* + *vieta*) pirmasis dėmuo ir dūrinių *puskailiniai* (: *pusė* + *kailiniai*) ir *šienvežis* (: *šienas* + *vežimas*) antrieji dėmenys.

Kaip jau buvo rašyta, kalbai įprastesni priesagų neturintys dūriniai. Todėl iš daiktavardžių sudarytų sudurtinių daiktavardžių „sandai kartais neturi priesagų net

14 Žr. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, supra note 11, p. 153.

15 *Ibid.*

ir tokiais atvejais, kai darybiškai santykiauja su priesaginiais daiktavardžiais, pvz.: *vainiklapis* „(bot.) žiedo vainikėlio lapelis“, *virbgalys* „virbalo galas“, žiedadulkė „(bot.) žiedo dulkelė“¹⁶.

Sudurtinių daiktavardžių iš dviejų daiktavardžių ir iš būdvardžio ir daiktavardžio daryba turi panašumų. Analizuojant iš būdvardžio ir daiktavardžio sudaromų daiktavardžių darybą „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ teigiama, kad dauguma tokių dūrinių sudaryti iš tokių pamatinių žodžių, kurių kamienai lygūs šaknims. Taigi ir jiems, kaip ir didžiai daliai dūrinių, sudarytų iš dviejų daiktavardžių, nebūdingi priesaginiai dėmenys, nes „ilgesnes ir aiškiai jaučiamas priesagas turintys žodžiai retai kada virsta šios rūšies dūrinių sandais“¹⁷. Gramatikoje pateikiama tokių pavyzdžių: *garbanotplaukis*, *-ė*, *gelžinsnapis*, *sunkvežimis*, *bendraatsakovis*, *-ė* ir kt. Mums svarbu, kad tarp pateiktų retesnės darybos pavyzdžių yra vienas dėmenį *bendr-* turintis dūrinys *bendraatsakovis*, *-ė*. Antrasis šio sudurtinio daiktavardžio dėmuo yra su priesaga sudarytas veiksmažodinės kilmės vedinys *atsakovas*, *-ė* (keičiasi pamatinių žodžių galūnės ir dūriniai turi galūnes *-is*, *-ė*).

Terminas *bendraatsakovis*, *-ė* vartojamas administracinėje kalboje: „<...> ir *pakleistų duomenų autorius*, ir *visuomenės informavimo priemonė tokiose bylose turėtų būti traukiami kaip *bendraatsakoviai* <...>; Įtraukti į bylą kaip *bendraatsakovius* tiek autorių, tiek visuomenės informavimo priemonę svarbu dėl to, kad <...>“¹⁸; *Juridinio asmens dalyvis <...> privalo kreiptis į kitus juridinio asmens dalyvius ir siūlyti būti *bendraatsakoviais**¹⁹; <...> būtinas visų bendrininkų (*bendraieškių* arba *bendraatsakovių*) sutikimas <...>“²⁰.*

Turime ir dar vieną su dėmeniu *bendr-* sudarytą administracinės kalbos terminą *bendraieškis*: „<...> *šie asmenys <...> įtraukiami dalyvauti procese trečiaisiais asmenimis, nepareiškančiais savarankiškų reikalavimų, arba *bendraieškiais**“²¹; <...> *privalo kreiptis į kitus juridinio asmens dalyvius siūlydamas*

*tapti *bendraieškiais**²². Dūrinys *bendraieškis* sudarytas kitaip negu *bendraatsakovis*: jis neturi priesaginio daiktavardinio dėmens.

Lyginant *bendraieškį* su *bendraatsakoviu* kyla klausimas, kodėl atsiranda toks terminų darybos skirtumas? Ar tas skirtumas pagrįstas būtinybe? Jeigu turime *bendraatsakovį*, tai prašyte prašosi, kad būtų ir analogiškai sudarytas *bendraieškovis*. Antrasis šio dūrinio dėmuo, kaip ir vartojamo termino *bendraatsakovis* dėmuo, taip pat būtų iš veiksmažodžio padarytas priesagos *-ovas*, *-ė* vedinys *ieškovas*. Arba

16 *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, supra note 11.

17 *Ibid.*, p. 155.

18 Mikelėnas, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2002, p. 71.

19 *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas*. Vilnius: Registrų centras, 2012, 2.123 str. 2 d.

20 *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas*, supra note 12, 44 str.

21 *Ibid.*, 49 str. 3 d.

22 *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas*, supra note 19, 2.115 str. 4 d.

atvirksčiai: vartojant priesaginio dėmens neturintį dūrinių *bendraieškis* reikėtų vartoti ir tokiu pačiu būdu sudarytą terminą *bendraatsakis*. Kuris variantas bendrinei kalbai priimtinesnis?

1995 m. Vytautas Pranciškus Būda „Gimtojoje kalboje“²³ taisydamas terminą *bendraatsakovas*, kuris negali būti vartojamas dėl galūnės *-as* (bendrinėje kalboje dėmenį *bendr-* turinčių sudurtinių žodžių galūnė turi būti *-is, -ė, pvz.: bendradarbis, -ė, bendrašonis* ir t. t.), rašė, kad ir net ir pataisius galūnę *bendraatsakovis* vis tiek negali būti vartojamas kalboje. To priežastis – ydinga žodžio reikšmė.

Turime neužmiršti, kad vartojant vienu ar kitu būdu sudarytus žodžius būtina atsižvelgti į tai, kokias reikšmes tokios darybos žodžiai turi bendrinėje kalboje. Tik išimtiniais atvejais pasidaryti žodžiai tam tikros srities kalboje gali būti vartojami kita reikšme nei tokiems dariniams būdinga bendrinėje kalboje²⁴.

Kalbant apie *bendraatsakovo* vartojimą „Gimtosios kalbos“ straipsnyje priimenama, kad dūrinių, sudarytų su dėmeniu *bendr-*, reikšmė bendrinėje kalboje yra tokia: „tas, kas turi su kitu (kitais) ką bendra“: *bendraturtis, -ė* (: *bendras + turtas*), *bendramokslis, -ė* (: *bendras + mokslas*), *bendravardis, -ė* (: *bendras + vardas*), *bendradarbis, -ė* (: *bendras + darbas*) arba „tas, kas bendra daugeliui“: *bendrabutis*. Taigi ir *bendraatsakovis* turėtų reikšti „atsakovą, bendrą kelioms byloms“. Tačiau terminas vartojamas kita reikšme: juo administracinėje kalboje yra vadinami keli vienos bylos atsakovai. Ydingos reikšmės dūriny pasiulytas keisti *bendraatsakiu* (: *bendrai + atsako*). Tokio termino pirmasis dėmuo yra iš būdvardžio *bendras* padarytas prieveiksmis, o antruoju dėmeniu eina veiksmažodis. Savo siūlymą Vytautas Pranciškus Būda parėmė „Kanceliarinės kalbos patarimuose“ pateiktu *bendravykdyti*²⁵ (: *bendrai + vykdo*), taip pat bendrinėje kalboje vartojamais veiksmažodinių dėmenį turinčiais dūriniais *barzdaskutys* (: *barzda + skuta*), *kraujoplūdis* (: *kraujas + plūdo*).

23 Būda, V. P. Ar vartotinas *bendraatsakovas*? *Gimtoji kalba*. 1995, 1: 18–19.

24 Tokiu pavyzdžiu gali būti administracinėje kalboje vartojamas priesaginiu būdu sudarytas terminas *pasienietis*. Juo asmuo pavadinamas pagal profesiją, tačiau bendrinėje kalboje su priesaga *-ietis, -ė* sudaryti vediniai turi kitokią reikšmę. „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ nurodoma, kad bendrinėje kalboje su tokia priesaga sudarytais žodžiais asmenys pavadinami pagal jų kilimo bei gyvenamąją vietą (*miestietis, -ė, kaimietis, -ė*), o asmenų pavadinimams pagal profesiją ar atliekamą veiksmą daryti yra vartojamos kitokios priesagos. Iš daiktavardžių tokie vedinai daromi su priesagomis *-ininkas, -ė* (*durininkas, -ė*), *-istas* (*germanistas, -ė*), *-orius, -ė* (*ambasadorius, -ė*) ir kt. Iš veiksmažodžių – su priesagomis *-tojas, -a* (*gydytojas, -a*), *-ėjas, -a* (*gavėjas, -a*), *-ikas, -ė* (*nešikas, -ė*), *-lys, -ė* (*pirklys, -ė*) ir t. t.

Skirdami išimtinis vartojimo atvejis ir siekdami bendrinei kalbai priimtinesnės vartosenos, neturime į kalbą įsileisti lengvai pataisomų priesagos *-ietis, -ė* nenorminių vedinių, pavyzdžiui, *darbietis* (vietoj *Darbo partijos narys*), *saugumietis* (vietoj *Valstybės saugumo departamento pareigūnas, saugumo struktūrų pareigūnas*), *partietis* ir *bendrapartietis* (vietoj *tos pačios partijos narys, vienos partijos narys*) ir pan.

25 *Kanceliarinės kalbos patarimai*. Parengė Kniūkšta, P. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 40.

Analogą turime ir administracinėje kalboje. Tai anksčiau minėtas administracinis terminas *bendraieškis*, kurio antrasis dėmuo sudarytas iš veiksmažodžio. Iš būdvardžio ar būdvardinės kilmės prieveiksmio ir veiksmažodžio atsiradusių sudurtinių daiktavardžių (asmenų, gyvulių, negyvų daiktų ir kitokių pavadinimų) turime bendrinėje kalboje. „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ pateikiama tokių dūrinių pavyzdžių: *aiškiaregys, -ė, garsiakalbis, -ė, piktadarys, -ė, lengvatikis, -ė, gyvėdis, -ė, kiaurūpūtis, garsiakalbis, plikšala, šlāpdraba*²⁶. Administracinė kalba taip pat galėtų pasinaudoti tokiu asmenų pavadinimų darybos būdu.

Siūlomo vartoti *bendraatsakio* ir jau vartojamo *bendraieškio* darybą remia ir jau minėtas 1993 m. išleistuose „Kanceliarinės kalbos patarimuose“ pateiktas dūriny *bendravykdis*. Jis buvo siūlytas vietoj termino *bendravykdytojas*. Kartu buvo pasiūlytas ir kitas galimas *bendravykdytojo* pakaitas – *vykdymo bendrininkas*. Tačiau pataisytuose ir papildytuose vėlesniuose „Kanceliarinės kalbos patarimų“ leidimuose apie terminą *bendravykdytojas* jau nekalbama.

Administracinėje kalboje *bendravykdytojas* vartojamas, pavyzdžiui: *Jeigu nusikalstamą veiką padarė keli asmenys kartu, tai kiekvienas iš jų laikomas vykdytoju (bendravykdytoju)*²⁷; <...> *jie atsako kaip bendravykdytojai tik pagal komentuojamo straipsnio 1 dalį*²⁸. Šio termino antrasis dėmuo –veiksmažodinis daiktavardis *vykdytojas* – turi ryškią priesagą, o bendrinėje kalboje, kaip jau buvo rašyta anksčiau, sudurtinius žodžius įprasčiau yra sudaryti iš priesagų neturinčių sandų. Į tai derėtų atkreipti dėmesį administracinės kalbos kūrėjams ir paieškoti galimybių vietoj termino *bendravykdytojas* vartoti bendrinei kalbą priimtiną atitikmenį. Kodėl tokiu pakaitu negalėtų būti *bendravykdis*? Juo labiau kad administracinėje kalboje yra sektinas pavyzdys – *bendraieškis*.

Terminai *bendraatsakiovis, bendraieškiovis ir bendravykdytojas* vertinami kaip netaisyklingi (prie jų pažymėta *nts.*, t. y. netaisyklingas) 1992 m. išleistuose „Terminologijos taisymuose“. Jokių išlygų čia nedaroma anksčiau aptartam „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ teikiamam *bendraatsakioviui*. Terminai pataisyti taip: *bendraatsakiovis, -ė* (= *atsakomybės bendrininkas, -ė*), *bendraieškiovis* (= *ieškinio bendrininkas, -ė*), *bendravykdytojas, -a* (= *vykdymo bendrininkas, -ė, bendravykdis, -ė*)²⁹. Matome, kad siūlant taisinių pakaitus pirmenybė teikiama ne vienažodžiams, bet dvizonėms terminams. Administraciniuose tekstuose vartojamų terminų analizė leidžia daryti išvadą, kad į terminologų pasiūlytus taisymus nebuvo atsižvelgta. Viena iš priežasčių gali būti ir tokia: vienažodžiai terminai yra patogesni, todėl net ir abejotinos darybos atveju jie pasirenkami vartoti vietoj dviejų žodžių junginio.

26 *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika, supra* note 11, p. 164–165.

27 *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*. Vilnius: Mūsų Saulužė, 2012, 24 str. 3 d.

28 Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Antra knyga*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 399.

29 *Terminologijos taisymai*. Parengė Gaivenis, K., et al. Vilnius: Mokslas, 1992, p. 24–25.

„Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“³⁰ nėra nė vieno iš šių terminų, o „Lietuvių kalbos žodyne“³¹ pateikiamas ir *bendraatsakovis*, ir *bendraieškovis*. Nėra tik *bendravikdytojo*.

Teisės kodeksuose yra vartojama su daiktavardžiu *bendrininkas* sudarytų junginių, pavyzdžiui: *Bendrininkavimas ir bendrininkų rūšys*³²; *Bendrininkavimo formos yra bendrininkų grupė, organizuota grupė, nusikalstamas susivienijimas*³³. Tačiau nei *atsakomybės bendrininko*, nei *ieškinio ar vykdymo bendrininko* rasti nepavyko.

Skirtingais terminais administracinėje kalboje pavadinami bendro turto turintys asmenys. Pavyzdžiui, „Civiliniame kodekse“ ir „Baudžiamojo proceso kodekse“ vartojamas terminas *bendraturtis*: *Bendraturtčiu gali būti kiekvienas asmuo, galintis būti nuosavybės teisinių santykių subjektu*³⁴; *Nutarimo <...> nuorašas įteikiamas turto <...> savininkui (bendraturtčiams)*³⁵. Toks terminas yra „Lietuvių kalbos žodyne“. *Bendraturtis* turi su dėmeniu *bendr-* sudarytiems dūriniamis būdingą reikšmę: taip pavadinamas asmuo, su kuriuo turima bendro turto. Tačiau komentuojuo anksčiau cituotą „Baudžiamojo proceso kodekso“ straipsnį „Baudžiamojo proceso kodekso komentare“ vartojamas tokios reikšmės neturintis ir kitaip sudarytas terminas: *<...> įpareigoja pareigūną nutarimą dėl turto apribojimo nedelsiant paskelbti tokio turo savininkui ir bendrasavininkiams*³⁶.

Kaip ir anksčiau analizuotas *bendraatsakovis*, *bendrasavininkis* nepriimtinas vartoti dėl ydingos reikšmės. Jonas Klimavičius žurnale „Gimtoji kalba“³⁷ primindamas, kad *bendrasavininkio* nėra norminamojo „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ trečiame, ketvirtame ir penktame leidimuose, todėl ir jo vartoti netinka, atkreipė dėmesį į tai, kad „*nuosavybė – ne tik turtas, todėl ne visada tiks bendraturtis*“³⁸. Kadangi bendroji nuosavybė gali būti dviejų rūšių – jungtinė ir dalinė, tai reikia vartoti ir atitinkamus terminus asmenims, turintiems vienos ar kitos rūšies nuosavybę, pavadinti. Tai galėtų būti *jungtinės bendrosios nuosavybės dalininkas* ir *dalinės bendrosios nuosavybės turėtojas*. Administracinė kalba tokio skirtumo nedaro ir tiek bendrosios dalinės, tiek bendrosios jungtinės nuosavybės turėtojus vadina vienu terminu: *Bendraturtčių teisės ir pareigos naudojantis bendrąja daline nuosavybe ir ją išlai-*

30 *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 6-as leidimas. Vyr. red. S. Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006 [interaktyvus]. 2011, 3-ias elektroninis leidimas <<http://dz.lki.lt>>.

31 *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002). Redaktorių kolegija Naktinienė, G. (vyriausioji redaktorė), et al. [interaktyvus]. 2005 <<http://www.lkz.lt/dzl.php?12>>.

32 *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*, supra note 27, 24 str.

33 *Ibid.*, 25 str. 1 d.

34 *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas*, supra note 19, 4.72 str. 2 d.

35 *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas*. Vilnius: Registrų centras, 2012, 152 str. 2 d.

36 Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Pirmą knygą*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 384.

37 Klimavičius, J. Ar taisyklingas *bendrasavininkis*? *Gimtoji kalba*. 2007, 6: 9–10.

38 *Ibid.*

kant³⁹; *Bendratūrčio dalies bendrojoje jungtinėje nuosavybėje dydis nustatomas bendratučių susitarimu*⁴⁰.

Bendrasavininkį taiso „Terminologijos taisymai“, siūlydami jo vietoj du pakaitus: dvizodį terminą *nuosavybės bendrininkas* ir vienažodį – *bendraturtis*⁴¹. Kalbant apie *bendrasavininkį* pravartu pažiūrėti ir į „Kalbos praktikos patarimus“. Čia rašoma, kad nevartojami „<...> asmenis reiškiantys sudurtiniai daiktavardžiai su pirmuoju dėmeniu *bendr-* ir antruoju priesaginiu dėmeniu“ ir pateikiama administracinei kalbai būdingų tokiu būdu sudarytų dūrinių ir jų taisymsų: *bendranuomininkas*, *bendranuomininkis* (= *bendranuomis*), *bendrakaltininkas*, *bendrakaltininkis* (= *bendrakaltis*), *bendriskolininkas* (= *bendriskolis*)⁴². Nors tarp taisyminių *bendrasavininkio* ir nėra, matome, kad vartosenai neteiktini tokie sudurtiniai žodžiai, kurių antrieji dėmenys yra priesagą *-ininkas* turintys vediniai. *Bendrasavininkis* yra sudarytas su tokiu priesaginiu vediniu. Patarimuose teikiamų vartoti terminų antruoju dėmeniu eina žodis, kuriuo pasakoma, kas yra bendra: *nuoma*, *kaltė*, *skola*. Taip sudarytas ir *bendraturtis* (: *bendras* + *turtas*). *Bendraturtį* ir *bendraskolį* administracinė kalba priėmė. Pavyzdžiui: *Jeigu skolininkai yra du ar daugiau asmenų (bendraskolių), tai <...>*⁴³. Kazimiero Gaivenio knygoje „Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys“ rašoma, kad terminas *bendriskolis* buvo pateiktas ekonomisto L. Dargio ir kalbininko A. Salio sudarytame ir 1938 m. „Tautos ūkio“ žurnale paskelbtame „Prekybinės korespondencijos žodynyje“⁴⁴. *Bendriskolis* yra ir „Lietuvių kalbos žodyne“.

Taisant netinkamai sudarytus dėmenį *bendr-* turinčius dūrinius kalbos praktikos darbuose atkreipiamas dėmesys, kad bendrinėje kalboje tokie žodžiai negali turėti kitokių galūnių, išskyrus *-is*, *-ė*⁴⁵. *Administracinėje kalboje ne visada laikomasi šio reikalavimo*. Pavyzdžiui, Baudžiamojo kodekso komentaro abėcėlinėje dalykinė rodyklėje vartojama vardininko forma *bendraautorius*⁴⁶, o kitur tekste – norminė forma *bendraautoris*: *<...> jis nėra kūrinio autorius (bendraautoris)*⁴⁷.

Vartojant tokius dūrinius reikia žiūrėti ne tik jų vardininko, bet ir kitų linksnių galūnių taisyklingumo. Terminas *bendraautoris* formos negali turėti tokių galūnių, kokias turi terminas *autorius*, todėl bendrinei kalbai nepriimtinas dvejopai vartojamas įnagininkas: *Tai, kas <...> privertė literatūros, mokslo, meno ar kitokio kūrinio ar jo dalies autorių pripažinti kitą asmenį bendraautoriumi <...> baudžiamas*⁴⁸;

39 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *supra* note 19, 4.76 str.

40 *Ibid.*, 4.89 str. 2 d.

41 *Terminologijos taisymai*, *supra* note 29, p. 25.

42 *Kalbos praktikos patarimai*. Sudarė Pupkis, A. Vilnius: Mokslas, 1985, p. 283.

43 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, *supra* note 19, 6.5 str.

44 Žr. Gaivenis, K., *supra* note 5, p. 69–70.

45 *Terminologijos taisymai*, *supra* note 29, p. 24; *Kanceliarinės kalbos patarimai*, *supra* note 25, p. 56.

46 Abramavičius, A., *et al.*, *supra* note 28, p. 543.

47 *Ibid.*, p. 399.

48 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *supra* note 27, 191 str. 2 d.

<...> *privertimas kūrinio autorių pripažinti kitą asmenį bendraautoriumi*⁴⁹; <...> *pripažinti kitą asmenį bendraautoriu ar autoriaus teisių perėmėju* <...>⁵⁰ *Bendraautoris* turi būti linksniuojamas taip: *bendraautoris, bendraautorio, bendraautoriumi, bendraautorį, bendraautoriu, bendraautoryste* ir t. t. Pasitikrinti, ar pasirinktos žodžio formos yra taisyklingos, galima ir lyginant: *bendraturtis – bendraturties, su bendraturtiu, bendraieškis – bendraieškio, su bendraieškiu*, tai ir *bendraautoris – bendraautorio, su bendraautoriumi*.

Sutikdami su tuo, kad administracinė kalba yra bendrinės kalbos dalis, turime sutikti ir su tuo, kad visos jos sritys turi paklusti taisyklingos bendrinės kalbos reikalavimams, o kalbant apie jos terminų darybą – bendrinės kalbos žodžių darybos dėsniams. Vartojant ydingai sudarytus dėmenį *bendr-* turinčius terminus kenkiama administracinės kalbos taisyklingumui. Juolab kad darybos galimybės leidžia nevarioti nenorminių dūrinių. Tokiais atvejais nevertėtų daryti jokių išlygų.

Išvados

Darant sudurtinius asmenų pavadinimus, visais įmanomais atvejais reikia laikytis bendrinės kalbos dūrinių darybos tradicijos, kuri rodo, kad sudurtinius žodžius kur kas labiau įprasta daryti iš paprastųjų žodžių negu iš vedinių ar dūrinių. Taip pat svarbu, kad pasidaryti dūriniai turėtų bendrinės kalbos dūriniam būdingą reikšmę.

Administracinėje kalboje vartojami sudurtiniai dėmenį *bendr-* turintys asmenų pavadinimai sudaryti dviem būdais. Vyrauja iš būdvardžio *bendras* ir daiktavardžio sudaryti terminai, pavyzdžiui: *bendraturtis, bendrasavininkis, bendravykdytojas*. Tik vienas terminas – *bendraieškis* – yra padarytas iš būdvardiniorieveiksmio *bendrai* ir veiksmazodžio.

Bendrinės lietuvių kalbos taisyklingumo reikalavimus atitinka be priesagų sudaryti antrąjį daiktavardinės kilmės dėmenį turintys administraciniai terminai *bendraturtis, bendrakaltis, bendraskolis*. Antrieji terminų dėmenys yra daiktavardžiai, kuriais pasakoma, kas su kuo yra bendra. Tokią reikšmę turi bendrinės kalbos dūriniai, sudaryti su dėmeniu *bendr-* (*bendradarbis, bendramokslis* ir t. t.). Vengiant dūrinių, kurių antrasis dėmuo yra priesaginis žodis, neišsiverčiama be *bendraautorio*.

Terminas *bendraieškis* sudarytas su veiksmazodiniu dėmeniu (*bendrai + ieško*). Remiantis šiuo pavyzdžiu galima pasidaryti terminą *bendravykdis* ir vartoti jį vietoj kalbos taisyklingumo reikalavimų neatitinkančio *bendravykdytojo, bendraatsakovį* taip pat reikėtų keisti veiksmazodinį dėmenį turinčiu *bendaatsakui*.

Administracinei kalbai reikalingi dėmenį *bendr-* turintys asmenų pavadinimai gali būti sudaromi laikantis sudurtinių žodžių darybos tradicijos, todėl nėra būtiniųbės vartoti nenorminių dūrinių. Būtina tinkamai vartoti visas dūrinių formas. Ne tik

49 Abramavičius, A., et al., *supra* note 28, p. 543.

50 *Ibid.*, p. 400.

jų vardininkas bendinėje kalboje turi turėti taisyklingas galūnes: vyriškosios giminės *-is* ir moteriškosios giminės *-ė*. Taisyklingumo reikalavimų reikia paisyti vartojant visas žodžio formas. Pavyzdžiui, vietoj vardininko *bendraautoris* ir įnagininko *bendraautoriu* administracinėje kalboje nereikia vartoti *bendraautorius* ir *bendraautoriumi*.

Literatūra

- Abramavičius, A. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Antra knyga. Specialioji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
- Būda, V. P. Ar vartotinas *bendraatsakovas? Gimtoji kalba*. 1995, 1.
- Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Ambrazas, V., et al. Ketvirtoji pataisyta laida. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 6-as (3-ias elektroninis) leidimas. Vyr. red. Keinys, S. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006; [interaktyvus]. 2011<<http://dz.lki.lt>>.
- Gaivenis, K. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.
- Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Pirma knyga*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
- Kalbos praktikos patarimai*. Sudarė Pupkis, A. Vilnius: Mokslas, 1985.
- Kanceliarinės kalbos patarimai*. Parengė Kniūkšta, P. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- Kanceliarinės kalbos patarimai*. 5-asis leidimas. Parengė Kniūkšta, P. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
- Keinys, S. *Lietuvių terminologijos raida*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2012.
- Klimavičius, J. Ar taisyklingas *bendrasavininkis? Gimtoji kalba*. 2007, 6.
- Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002). Redaktorių kolegija Naktinienė, G. (vyriausioji redaktorė), et al. [interaktyvus]. 2005 <<http://www.lkz.lt/dzl.php?12>>.
- Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas*. Vilnius: Registrų centras, 2012.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*. Vilnius: Mūsų Saulužė, 2007.
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas*. Vilnius: Registrų centras, 2012.
- Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas*. Vilnius: Registrų centras, 2012.
- Mikelėnas, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2004.
- Pupkis, A. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
- Terminologijos taismai*. Parengė Gaivenis, K., et al. Vilnius: Mokslas, 1992.

FORMATION PECULIARITIES OF TERMS CONTAINING COMPONENT BENDR- IN ADMINISTRATIVE LANGUAGE

Laima Pečkuvienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. Terminology is the core of any part of language. This article aims at analyzing terms containing the component *bendr-*, which are common in the Law Codes of Lithuanian Republic and their comments. The analysis of the Codes and their comments allows concluding that the terms in administrative language are formed in different ways and they do not always correspond to the requirements of the appellative grammar. For instance, the words *bendrasavininkis* and *bendravykdytojas* contain uncommon components.

It is essential to follow the traditions of general language in creating compound personal names, which claims that it is common to use ordinary words. This rule is valid for components containing suffixes which do not appear in the final term. It is important for them to contain typical meanings.

In the administrative language, terms with *bendr-* should correspond to the adjective *bendras* or adverb *bendrai*, according to the formation rules.

Administrative terms *bendraturtis*, *bendrakaltis* and *bendraskolis* conform to the component *bendr-*. Other components are the nouns that point out what is common in all cases.

The term *bendraieškis* (*bendrai* + *ieško*) is formed by the means of verbal component. Similarly, the term *bendravykdis* should be formed and used instead of the *bendravykdytojas* which does not conform to the grammaticality requirements. Moreover, *bendraatsakovį* should be replaced by the *bendaatsakiu*. In the administrative language, it is necessary to use all available variants and to dispose of faulty terms.

When assessing administrative terms in the terms of accepted norms, it is necessary to discriminate when the deviation from the general language is an unavoidable necessity needed to satisfy the usage needs.

Keywords: standard Lithuanian, administrative language, derivatives, compound words, word building elements.

Laima Pečkuvienė, Mykolas Romeris universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Filosofijos ir humanistikos instituto lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinės kalbos terminų daryba, gramatinės formos.

Laima Pečkuvienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Politics and Management, Institute of Philosophy and Humanities, lecturer. Research interests: administrative language terms building, grammar forms.